

Державна політика пам'яті в Україні. аналіз ефективності

Актуальність теми. Історична пам'ять є невід'ємною складовою національної ідентичності. Усвідомлення спільності історичної долі нарівні з мовою і культурними традиціями об'єднує індивідумів, окремі соціальні групи у нації, наділяє її членів почуттям духовної спорідненості. Такі колективні уявлення про минуле є важливим соціокультурним феноменом колективної та індивідуальної самоідентифікації. Незважаючи на уявну спонтанність та еволюційність процесів формування історичних наративів, у сучасних умовах держава, використовуючи засоби відповідної політики та управління, виступає впливовим суб'єктом формування національної пам'яті. Дану сферу діяльності органів влади у політичному та науковому дискурсі отримала усталену назву „державна політика пам'яті”, яка є сукупністю офіційних репрезентацій історичного минулого, комеморативних стратегій та практик, орієнтованих на формування історичної пам'яті національної спільноти. При цьому, з огляду на незавершеність процесу націотворення в Україні та динамічні соціальні зміни, актуальним є питання визначення концептуальних засад державної політики пам'яті, а саме – цілей, пріоритетів, засобів і методів її впровадження.

Метою дослідження статті є аналіз ефективності державної політики пам'яті в Україні.

Об'єктом дослідження є державна політика пам'яті.

Стан дослідження. Вивченню колективної пам'яті та меморіальної політики присвятили свої праці В.Артюх, О.Бойко, Д.Веденєєв, О.Волянчук, В.В'ятрович, І.Гирич, Я.Грицак, Ю.Зерній, А.Киридон, В.Кривошея, І.Мусієнко, Л.Нагорна, В.Огієнко, Ю.Опалько, В.Солдатенко, С.Троян, Ю.Шайгородський, Ю.Шаповал та інші дослідники.

Виклад основного матеріалу. Політика пам'яті – сукупність механізмів, процедур та форм взаємодії суб'єктів політичного процесу, спрямованих на управління колективною пам'яттю; цілеспрямована діяльність органів державної влади, партій, громадських організацій, окремих осіб з управління суспільною пам'яттю через конструювання/закріплення, деконструкцію/ усунення або актуалізацію/ повернення цілісної моделі пам'яті чи її окремих складових задля формування/корегування станів суспільної свідомості. В науковому дискурсі також використовуються інші терміни: меморіальна політика, історична політика. Можна увиразнювати особливості та відмінності між ними, але в нашій праці ці терміни використовуються як синоніми. Адже справа полягає не в терміні, а змісті, який у нього вкладається. За масштабами реалізації політика пам'яті, як і будь-яка інша, може мати всесвітній, континентальний, державний, регіональний, місцевий, корпоративний рівні.

Аналіз ситуації, що склалася в сучасній Україні щодо питань, пов'язаних з формуванням історичної пам'яті, свідчить про постійно зростаючу впродовж останніх років політизованість цього сегмента суспільного життя. Причина зазначеного процесу лежить у площині не стільки об'єктивних чинників (крах комуністичної ідеології та проголошення державної незалежності викликали закономірну зміну оцінок історичного минулого Українського народу), як суб'єктивних чинників (відмінне трактування минувшини різними політичними силами, включення історичної тематики у контекст політичної боротьби). Дискусії щодо оцінки важливих аспектів історичного минулого України переросли не лише рамки наукових обговорень, а й державні кордони, що виявляється у цілеспрямованій позиції керівництва РФ стосовно державної політики пам'яті в Україні. Колективні уявлення про минуле набувають ціннісно-сміслового виміру виключно у соціальному контексті й детермінуються „соціальними рамками”. Людські спільноти реконструюють минуле на потребу сьогодення. Зміни соціально-політичного контексту неминуче тягнуть за собою переформатування колективної пам'яті. Державна політика історичної пам'яті в неартикульованому вигляді почала формуватися з моменту розпаду СРСР і постання незалежної України; носила у цілому національно спрямоване наповнення [3, с. 329-330].

Традиційно склалося, що цей сектор державного управління в Україні контролювався за безпосереднього керівництва президентів і тому залежав від їхніх особистих поглядів. З невеликими розбіжностями, історична політика до 2005 р. здійснювалася послідовно, але характеризувалася аморфністю, амбівалентністю, мала кон'юнктурний характер, проводилася у загальному річизі досягнення компромісів заради примирення суспільної думки між послідовниками пострадянського і державницького наративів. Тобто політичні лідери країни намагалися не стільки формувати історичну свідомість громадян, як пристосовувати історичну політику до ситуативних обставин. У кінці 1990-их - на початку 2000-их рр., під час відзначення ювілейних дат, проведення комеморацій, формування календарних святкових днів відбувалося часткове повернення до традицій радянського періоду. Подібна позиція дозволяла певною мірою зберігати громадський спокій, проте переводила спірні проблеми історичної тематики у латентний стан, не розв'язуючи назрілих питань і не пориваючи з радянською традицією. Адже навіть за умов обмеженої демократії, тоталітарні методи формування історичної пам'яті вже не могли працювати.

Викладене вище підводить до висновку про актуальність розроблення концептуальних засад державної політики пам'яті в Україні. Для розв'язання цього завдання необхідно адекватно усвідомлювати сучасний стан колективної пам'яті українців, що характеризується наступними особливостями:

- наявність виразного дуалізму у поглядах на минуле, коли у суспільній свідомості побутують різні, часом антагоністичні, моделі історичної пам'яті, між якими найбільш виразними є „націоцентрично-державницька” й „імперсько-радянська”;
- існування визначених регіональних варіантів колективної пам'яті, що продукує відмінні типи національної ідентичності;
- недоформованість на рівні колективної пам'яті історичної окремішності Українського народу, розмитість уявлень про походження, етно- та націогенез українців, тяглість та безперервність історичного розвитку;
- відсутність цілісного бачення національної історії, надмірна фрагментація колективних візій історії;
- враженість історичної пам'яті комплексом віктимності, коли у суспільній свідомості Україна постає жертвою, об'єктом, а не суб'єктом творіння власної історії;
- орієнтація на історичні наративи сусідніх країн певної частини населення України, передусім громадян, що належать до національних меншин;
- етноксклюзивність колективних уявлень про минуле, тобто історичне минуле національних меншин майже не зафіксовано у національній пам'яті українців;
- певна відірваність національної пам'яті від загальноєвропейського історичного наративу, так само, як і дистанційованість та неартикульованість української нації у пам'яті європейців;
- відчутна присутність в історичній свідомості громадян України рудиментів комуністичної доби, які підживлюються не лише ретрансляцією через покоління, а й через усталені зразки радянської художньої творчості та символічний простір (перелік державних свят, церемонії, у топоніміці, пам'ятниках);
- певна відірваність національної пам'яті від загальноєвропейського історичного наративу, так само, як і дистанційованість та неартикульованість української нації в пам'яті західноєвропейських народів, що є результатом напівколоніального статусу України впродовж століть [5, с. 164-165].

Зазначені чинники ускладнюють формування й ефективно впровадження політики пам'яті. У цілому стан історичної пам'яті українців можна характеризувати як кризовий. Концептуальні засади державної політики пам'яті потребують врахування цієї даності.

За «глибиною» й інтенсивністю реалізації політики пам'яті можна розкрити послідовні кроки її впровадження:

1. Актуалізація наявних суспільних образів минулого.
2. Корегування моделей колективної пам'яті без кардинальних змін.

3. Якісне перетворення старих чи впровадження нових моделей пам'яті.

4. Формування нових ідентичностей, оцінок, способів поведінки.

5. Використання закріплених ідентичностей, установок, зразків поведінки для реалізації суспільно-значимих чи приватних завдань політичної діяльності.

Для перших трьох кроків сприйняття минулого є об'єктом управління (формування спогадів та оцінок), а в наступних реалізовується ресурсний потенціал пам'яті (використання закріплених образів).

Механізми реалізації державної меморіальної політики такі:

– прийняття законів та указів, що регулюють характер, особливості церемоній і форми вшанування вагомих історичних подій, діячів, образів (нормативна база);

– розробка освітніх програм і підручників з урахуванням особливостей формування національної пам'яті (освіта);

– збереження існуючих, створення нових меморіальних об'єктів (місць пам'яті) та їх використання для актуалізації образів минулого (культурний ландшафт пам'яті);

– формування пантеону історичних героїв/мучеників (особи);

– запровадження календаря історичних свят (події);

– впровадження відповідних колективних традицій/ритуалів святкування (поведінка);

– наголошення на авторитетності, унікальності, достовірності, необхідності інформації про минуле, що поширюється, її джерел та засобів передачі, а також дій, які нею стимулюються (значимість) [1, с. 220-221].

Тактика політики пам'яті – послідовність безпосередніх короткострокових завдань, пріоритетів, інтересів, що формуються і втілюються під впливом зовнішніх умов. Тактика є інструментом реалізації стратегії. Стратегія політики пам'яті – довгострокова, послідовна, конструктивна, раціональна програма, що спирається на ідеологічні пріоритети та моніторингові показники і визначає спрямованість політики пам'яті на досягнення її загальної мети.

Трагедії, які переніс український народ у минулому столітті під час перебування України в складі кривавої «тюрми народів» СРСР, спричинили появу негативних явищ у структурі історичної пам'яті: історичної травми, історичної амнезії, квазіісторичної пам'яті, фобій, історичних міфологем, відчуття історичної кривди та безвиході, як наслідок, історичної шизофренії, що виявляється в існуванні суперечливих моделей історичної пам'яті. Як зазначає дослідник Ю. Римаренко, підміна пам'яті – це чи не найбільший злочин тоталітарного режиму [6].

Аналіз тоталітарного суспільства дає підставу стверджувати, що важлива частина пам'яттєвих смислів, які сприяють формуванню нації й національної держави, витісняється у сферу забороненого, тобто у сферу замовчування та перекручування історичних фактів. Як наслідок, кожне залежне суспільство, українське зокрема, зіштовхнулось із негативним явищем колективної травми, яка, на думку Л. Нагорної, «залишає на колії історії сліди незбагненого».

Вплив історичних травм згубно відобразився на історичній свідомості українців, що спричинило амбівалентність історичної пам'яті та появу кількох моделей ідентичності.

Отже, досвід модерного націєтворення свідчить про те, що реалізація державної політики пам'яті, спрямованої на очищення історичного минулого від тоталітарної спадщини, є важливим етапом подолання амбівалентності історичної пам'яті українців і кризових явищ у національній ідентичності. Процес творення нових пам'яттєвих смислів в умовах перехідного суспільства є необхідною умовою подолання дуалізму історичної пам'яті українців і їх примирення. У цьому сенсі державна політика пам'яті має бути зорієнтована на руйнацію тоталітарних установок і стереотипів [2, с. 325-329].

Результатом цієї діяльності повинна бути сформована об'єднавча система цінностей як основа україноцентристської моделі історичної пам'яті.

Висновки. Отож, політика пам'яті є невід'ємною складовою державної гуманітарної стратегії держави. В Україні суб'єктами політики пам'яті є як урядові структури, так і численні громадські формування. Типи неурядових об'єднань віддзеркалюють необхідні складові національної пам'яті, які слід враховувати в діяльності урядовим інститутам: трагічні сторінки минулого в балансі з героїчними образами, що підкріплено експертним науковим знанням. При цьому важливим моментом є узгодження завдань та консолідація зусиль офіційних та недержавних інститутів. Загальною метою політики пам'яті має стати формування єдиного меморіального поля та спільної ідентичності для української політичної нації: не конфліктність, а інклюзивність етнічних, регіональних, соціальних, релігійних, мовних, культурних ідентичностей та відповідних спільнот. А також протидія зовнішнім деструктивним інформаційним впливам.

Список використаних джерел

1. Бутко С. Меморіальна політика / Сергій Бутко // *Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів* / Кер. авт. кол. А. М. Киридон. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – С. 220–221.
2. Волянюк О. Політика пам'яті / Ольга Волянюк // *Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів* / Кер. авт. кол. А.М Киридон. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – С. 325–329.
3. Веденєєв Д. Політика пам'яті в Україні державна / Дмитро Веденєєв // *Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів* / Кер. авт. кол. А. М. Киридон. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – С. 329–333.
4. Гурик, М. І. Історична пам'ять / М. І. Гурик // *Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник.* – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – С. 125-126.
5. Гурик, М. І. Історична пам'ять / М. І. Гурик // *Новітня політична лексика (неологізми, оказіологізми та інші новотвори) : енциклопед. словник-довідник.* – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – С. 164-165.
6. Гурик М. І. Декомунізація як шлях побудови україноцентристської моделі пам'яті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apfs.in.ua/v11_2015/9.pdf
7. Гурик М. І. Історична пам'ять у контексті актуальних завдань розбудови модерної української нації / М. І. Гурик // *Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: Монографія* / Авт. колектив: Т. В. Гончарук, Н. В. Гнаевич, М. І. Гурик, О. М. Рудакевич (керівник), В. Я. Томахів, Р. Ю. Чигур, М. Л. Шумка. – Тернопіль: Економічна думка, 2015. – 268 с.
8. Гончарук, Т. В. Філософія сучасного українця у форматі інноваційного суспільства / Т. В. Гончарук // *Наукові записки. Сер. Філософія.* – Острог : Національний університет «Острозька академія», 2011. – Вип. 9.